

ԱՍՈՐԻՆԵՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄՕՏ

189... Թւականին էր, երբ ես իմ մի ընկերի և քիւրդ ջո-
րեպանի հետ Աղբակի կառավարչական կենտրոն Բաշկալէից
գնում էինք Հէքեարի կուսակալութեան Զուլամերկ քաղաքը:

Մեր առաջին իջիւնանս եղաւ Աղբակի նշանաւոր բէգերի
մէկի գիւղում: Երբ երեկոյեան մօտեցանք բէգի տանը, այդ
քիւրդ Ֆէյզուլլահ-բէգը ման էր գալիս իր տան տանիքի վը-
րայ: Նրա վէս ու հպարտ անցուղարձը նրա խոժոռ նայուած-
քի հետ կարծես անցորդին ասում էր. «Ես եմ այս դաշտերի ու
բլուրների ազատ, անպատասխանատու տէրը, ահարկու վրէժխըն-
դիր իմ թշնամիներին, եթէ համարձակուեն խլելու իմ ազա-
տութիւնը»:

Մենք իջանք ջորիներից, և մեզ առաջնորդեցին նրա մօտ:
Նրա կողքին նստած էր մի մօլլա: Երբ լսեց, որ վանի կուսա-
կալից յանձնարարականներ ունենք Զուլամերկ, «գիշերս իմ հիւրն
էք, ասաց նա. գնացէք, հանդատացէք ու ձեր ջորիներին էլ
հանգրիստ տուէք»:

Մեզ առաջնորդեցին գիւղական մի սենեակ, որին կից էր
ախոռը: Զորիներն այնտեղ կապեցինք: Բէգի տանից առատ
խոտ ու գարի եկաւ մեր ջորիների համար և ընթրիք մեզ հա-
մար:

Ընթրիքի միջոցին շատացան մեր քիւրդ այցելուները:
Այդ մեզ կասկածել տուաւ, թէ նրանք պատրաստոււմ էին մեզ
կողոպտելու:

Ամեն մի քիւրդի աչք պսպղում էր: Թիւրքահային ծանօթ
են քիւրդի գող աչքերը: Երբ քիւրդին ասես. «Օ'լօ, ձապէտա
ձապէ տղան ա» (այ քիւրդ, աչքերդ գողի աչքեր են), նա հօճը-

ւում է: Այդ սուր յափշտակիչ աչքերը թափառում էին մեր ի-
րեղէնների վրայ:

Գիշերը վերջապէս մի կերպ նրանց հեռացրինք՝ պատճա-
ռելով թէ յոգնած ենք ու հանգստանալ ենք ուղում: Բայց մեր
աչքերին քուն չէր գալիս, նրանք մեր օթևանի շուրջը
գալով՝ փափուում ու կասկածելի կերպով խորհրդակցում էին,
իսկ մեր երևալուն պէս դադարում էր նրանց փափուքը: Մենք
մեր իջևանին պաշտպանողական դիրք տալ սկսեցինք. նախ ամբ-
րացրինք ախոռի դուռը՝ ետևը գցելով քարեր, փայտեր ու հաստ
գերաններ, որ ախոռում կային, յետոյ էլ մեր իջևանի դուռը
և առանց հանուելու, կաղմ ու պատրաստ, ճրագը հանգցրած,
ամեն մէկս մի պուճախ քաշուած՝ նստել, սպասում էինք:

Կէսգիշերը մօտենալու վրայ էր, երբ տանիքի վրայ, եր-
գիկի մօտը մի դրմբոց լսուեց, յետոյ քայլելու ձայն. մենք եր-
գիկը ծածկել էինք քարով, այժմ այդ քարը աշխատում էին
վերցնել՝ երևի մեր քուն թէ արթուն մնալն իմանալու համար:
«է՛յ, սահէ հարաման» (է՛յ, անհարազատ չուն), կանչեցինք մենք
յանկարծ և դուռը շուտ բանալով՝ դուրս եկանք: Քրդերը տա-
նիքից իրանց մի կողմ-իցեցին ու փախան: Կրկին ետ դառ-
նալով մեր պուճախները՝ անքուն հակեցինք մինչև առաւօտ,
բայց էլ ձայն չը լսուեց: Լոյսը արդէն բացուած էր, որ գոնեք
բանալով դուրս եկանք ու մեր մեկնելը յայտնեցինք բէգի ծա-
ռաներին, ըստ սովորութեան նրանց մի քանի դուռուշ նուէր
(բաշխիշ) տալով՝ յայտնեցինք, որ գիշերը շատ հանդիստ անց
կացրինք, բայց գործերն ստիպողական լինելով, ներողութիւն
ենք խնդրում, որ անձամբ չենք ներկայանում բէգին և չորհա-
կալութիւն յայտնում նրա հիւրասիրութեան համար...

* * *

Մեր առաջ կամաց-կամաց գեղեցիկ դաշտավայրերը չքա-
նում էին, և երևում էին Հէքեարիի քառաժայռ բլուրներն իրանց
ցից-ցից ծայրերով: Հասել էինք արդէն Նհել գետին: Մնճրից գո-
յացած հեղեղները յորդում են Նհելը, որի երկու կողմերի լեռ-
ներն անընդհատ ուղղաձիգ են կանգնած: Նեղ ճանապարհով
հազիւ մի մարդ միայն կարող է անցնել: Անասունների մէջ
միայն ջորիներն են, որ կարող են այս ճանապարհներից անցը-
նել, սակայն բռնները պէտք է շատ փոքր լինեն: Որպէսզի
Աղբակից Զուլամերկ և Զուլամերկից Աղբակ եկողները փոխա-
դարձ ճանապարհ տան և յանկարծակի իրար գէմ չը գան,
որ նրանցից մի մասն ստիպուի ջուրն ընկնել, տեղ-տեղ քա-
րափոր դադարի տեղեր են շինուած. ճանապարհորդը որ կող-
մից որ գալու կամ գնալու լինի, կը պարտաւորուի մի քառորդ

ժամ այդ կայանում սպասելու, մինչև որ կանչելով՝ դիմացի քարափոր կայանից պատասխան առնէ, եթէ ձայն եկաւ, սպասում է, եթէ ոչ, շարունակում է ձանապարհը Այդ կայաններին բակ են ասում: Այդ ձանապարհը շինել տուող քիւրդ բէգը իր լիշատակարանը ձանապարհի կիսում մի քարի ճակատին փորագրել է տուել: Գետի հարաւային կողմը բնակում են կիւսանկախ ասորիներ, իսկ հիւսիսային կողմը հպատակ ասորիներ: Մեզ հիւրասիրեցին գիւղի հարուստներից մէկի տանը: Մեր իջևանը մի ընդարձակ տուն էր քարերից շինուած, պատերի վրայ ձգուած հաստ գերանները իրար մօտ խիտ-խիտ շարուած՝ վարից վեր բարձրանալով ու չորս կողմից հաւասարապէս միանալով առաստաղի կենտրոնում՝ վերջանում էին բոլորակ ձևով՝ մէջտեղ թողնելով մի կլոր երդիկ, որ այդ ընդարձակ տան միակ լուսամտի տեղ էր ծառայում, թէև դուռն էլ գործածւում էր թէ ելնել-մտնելու համար և թէ իբր լուսամուտ: Դուռն այնքան մեծ էր, որ անասուններն իրանց բռններով ազատ ներս էին մտնում:

Երբ անասունների ու մարդկանց մուտքը վերջացաւ, դուռը փակուեց, վառուած հնոցի կողքին ջուր չաղ տուին, աւելեցին ու չուէր փռելով՝ մեզ հրաւիրեցին նստելու: Կտաւատի ձէթի ճրագը վառուած էր աղոտ պլպլացող լուսով, մի փայլ էլ հնոցի կրակն էր տալիս, որի բերանը չը ծածկեցին:

Մենք ընթրեցինք նրանց հետ առանց սեռի ու հասակի խտրութեան: Անգամ այս հեռաւոր ծայրերում գտնուած լեռնացիների խօսակցութեան նիւթը քաղաքական խնդիրների վրայ էր դառնում:

Խօսակցութեանը երբեմն խառնուում էին ընտանիքի մեծ կիներն էլ, իսկ նորահարսերը և աղջիկները լուռ լսում էին մեզ:

Գիշերը տան երդիկը քարով ծածկուեց, մի սալ էին դրել ու վրան ծանր քարեր դրել:

Արդէն գիշերը բաւական անցել էր, մենք յոգնած էինք, մեր քնելու ժամանակը դեռ անցել էր, բացեցինք մեր հափուռնիները, զենքերնիս վար առնելով՝ մեր գլխատակը դրինք ու քնեցինք: Երեք չորս ժամ քնել էինք, երբ իմ ընկեր Սիսակը ռ. քիւրդ Չորեպանը արթնացան ու չուռ-մուռ գալով՝ ինձ էլ իրանց հետ արթնեցրին: Մենք հանգիստ քուռ կը քաշէինք բոլորովին ապահով, բայց այս անգամ էլ չը կարողացանք քնել. գոմէշների և ուրիշ տաւարների չնչառութիւնը խառնուելով մարդկանց չնչառութեան հետ՝ օդը այն աստիճանի տաքացրել էր, որ կարող եմ ասել՝ բաղնիքի տաքութեան հաւասարում էր:

իմ ու իմ ընկերի շորերը քրտնքի մէջ թրջուած՝ ջուր էին կըտրել, մեզ էլ տաքութեան դիմանալու կարողութիւն չէր մնացել, շունչներս էլ կտրուելու վրայ էր, էլ դիմանալ չը կարենալով մօտիս մօմպատը վառեցի, և վառ մօմը ձեռքիս մնաց, էլ ոչ կարողացայ խօսել, ոչ շարժուել, համրացայ, շիթութեցի որովհետեւ աչքս միանգամից ընկաւ ընտանիքի այն ամուսին զոյգերի և աղջիկների վրայ, որոնք զանազան ուղղութեամբ, իրարից շատ քիչ հեռու, զոյգ-զոյգ պառկած էին աղաւ-եւա-յական մերկութեամբ։ Մօմիս լոյսից ընտանիքի մայրը արթնացաւ ու հարցրեց, թէ ինչ է եղել։

Ասացի, որ շունչս կտրուած է, տաքին չեմ կարող դիմանալ, և թէ այսպէս մնայ, գոցէ ու շաթափուեմ։ Նա իմ ասածս հաստատեց իր այս խօսքերով։ «Անկարելի է շորերով քնել, մերկացիր»։

Ասորուհի աղջիկներից մէկը վեր կացաւ և նստեց տեղաշորում՝ իր մերկութիւնը ծածկելով միայն մի շորի նեղ շերտով։ Կարծես թէ դրանց մէջ ամօթի սովորութիւնը մեր հասկացողութեան պէս բարոյականութեան մաս չէր կազմում, պառաւ ինձ հետ վարուում ու խօսում էր, ինչպէս իր զաւակի հետ։ Մօմը հանգցրի անմիջապէս՝ խաւարի մէջ թողնելով կնոջական մերկութիւնները, և հետեւելով պառաւի խորհրդին՝ ես էլ մերկացայ։ Լոյսը չը բացուած՝ զարթնեցի, շորերս մթութեան մէջ հագայ ու պառկեցի։ Դեռ քնածներից ոչ մէկը վեր չէր կացած։ Ինձանից յետոյ կանայք էլ վերկացան, հագնուեցին մթնով, իսկ տղամարդիկը դեռ քնած էին։

Լոյսը բացուեց թէ չէ, դուրս եկանք, սառը ջրով լուացուեցինք ու տուն վերադառնալով՝ պատրաստուեցինք մեկնելու։ Երեկոյին մեզ հետ ճաշող ու միասին մէկ տան մէջ քնող երկուսն աւելի ընտանիքը դուրսը կանգնած՝ մեր մեկնելուն էր սպասում։ Մենք նրանց հիւրասիրութեան համար դրամական մի փոքրիկ նուէր տուինք։ Թէ և առաջ մի քիչ նազ արին վերցնելու, ասելով թէ հիւրասիրութիւնը անփող ու անվարձ պէտք է լինի, բայց մեր պնդելու վրայ համաձայնուեցին և առանձինք չնորհակալութիւնը յայտնելով։

* * *

Մենք ուղևորուեցինք դէպի Զուլամերկ, ուր և հասանք երեկոյեան։ Զուլամերկը քարաժայռերի միջում փոս ընկած մի խողովում է տեղաւորուած. ընակչութեան մեծ մասը քիւրդ է։ Մի ժամանակ նահանգական քաղաք լինելով՝ ունի բաւական մեծ կառաւարչական պաշտօնատուն, չուկայ, զօրանոց, փոքրիկ ծառաստաններ, ծաղկոցներ ու աղբիւրներ։ Տիւարա ու Տխուրի երկու կիրճերում ընակուող կիսանկախ ասո-

րինները ծախու են բերում Ձուլամերկ բրինձ, չամիչ, մեղր և այլն: Այստեղ կողոպուտի վայրենի բնագոյն ասեմ, թէ պէտքը՝ այնքան զօրեղ է, ու քիւրդերն այնքան անզուսպ, որ շուկայում խանութներէ մէջ միայն ապրանքի նմուշներն են դնում ի տես յաճախորդի, եթէ յաճախորդը բաւական քանակութեամբ դնել կամենայ, պէտք է սպասէ, որ խանութպանը տանից բերել տայ:

Ձուլամերկը ամառն անտանելի շոգեր է անում, ուստի քաղաքում գրեթէ ոչ ոք չէ մնում, բոլորն էլ լեռներն են քաշուած:

Կէս վերստ հեռաւորութեամբ մի բարձրաւանդակի վրայ գտնուում է Փականը, որ Ձուլամերկի արուարձանն է, դուռ հայաբնակ. նրա օդը մաքուր, տները գեղեցիկ են, բնակչութիւնը խիտ է, գրեթէ մօտ 200 տուն, ունի ցածրիկ բլուրների, փոքրիկ դաշտերի ու հեղեղատների տեսարաններ: Լեռնային այս մասերում դաշտային քիչ տեղ գտնուելուն համար, նայած երկրին ու նրա տնտեսական վիճակին, անհամեմատ թանգ է ծախուում նրանց արտն ու մարդագետինը:

Փականի հայերը պարապուում են առեւտրով, արհեստով ու երկրագործութեամբ: Լուսաւորչական են, եկեղեցի էլ ունեն: Փականից դատ Ձուլամերկի Քիւրդիստանի մասում գտնուում են չորս-հինգ հայ ուրիշ գիւղեր էլ, որոնց անունները մոռացել եմ:

Այստեղի հայերը պահպանում են իրանց կրօնը, ազգութիւնը և իրանց կեանքի գոյութիւնը Մար-Շիմոնի պաշտպանութեան տակ: Իբրև պատմութիւն լսել են ու գիտեն, որ հայոց պատրիարքարան կայ Պօլսում, պատրիարք կայ, սահմանադրական ժողովներ, կամ Վանում հայոց առաջնորդարան ու առաջնորդ. հեռաւորութիւնն ու հազորդակցութեան դժուարութիւնը այստեղի հայերին անջատել է միւս հայերից: Մար-Շիմոնը փոխանակում է հայ հոգեոր հովիւներին ու լուծում է նրանց մէջ ծագած վեճերը. կրօնական խնդիրներն էլ լուծում է ըստ հայ եկեղեցական օրինաց, իբր հարևան ազգութեան կրօնի աւանդապահ: Փականի հայերն ինձ ասացին, որ Աղբակում գտնուած ասորիների կրօնական հարցերն էլ լուծում է ըստ ասորական օրինաց Բարդուղիմէոս վանքի վանահայրը:

Մար-Շիմոնը խաղաղ ժամանակ բնակւում է Քոջանիսում, իսկ ոչ խաղաղ ժամանակ անցնում է կիրճերը իր ժողովրդի մօտ:

Ձուլամերկ այնքան վայրենացած, առանձնացած մի տեղ է, որ տաճկահպատակ մի ուրիշ քաղաքացի եթէ գտնուի այն-

տեղ, նրանց համար մի տարօրինակ երևոյթ է, այնպէս որ եթէ որեւէ մէկը ինքն իրան մոռանայ կամ վտանդ յանձն առնի այնտեղ ուղևորելու համար, դեռ Զուլամերկի սահմաններից ներս չը մտած՝ լուրեր են ստանում նրա մասին, ժողովաւորը՝ ճանապարհորդներից, կառավարութիւնը՝ հեռագրով:

Զուլամերկը տէրութեան միւս մասերին կապող հաղորդակցութեան միակ մօտիկ ու կտրուկ միջոցն այստեղ հեռագիրն է, այն էլ եթէ խառնակութիւն պատահի, քիւրդները քարուքանդ կ'անեն լեռների բարձունքներում տնկուած հեռագրական սիւններն ու թելերը կը կտրեն: Այս լեռնցի քիւրդները քաղաքականութեամբ շատ են զբաղւում. գիր, գրականութիւն չունենալով, նրանց խելօք ու հետաքրքիր ջորեպանները պարտական են իրանց բէգերի հրամանով մի վանեցի, բիթլիսցի, բայազէդցի կամ էրզրումցի քիւրդ ճանապարհին հեռուից տեսնելիս (տարագից որ տեղացի լինելը ճանաչւում է)՝ նրան կանչել, մօտենալ և պատմել ասին մէկը իր երկրի քաղաքական կեանքի, գողութեան, սպանութեան դէպքերի մասին, որ ամեն միւն իր տեղը հասնելով հաղորդէ իր բէգին: Այս էլ քրդական լրագրութիւնն ու հաղորդակցութեան միջոցն է քիւրդ հասարակութեան համար:

*
* *

Այսպիսի տեղ ապրել են և ապրում են հայերը, ոչ մի վարժարան չունենալով՝ թաղուած են խոր տգիտութեան մէջ, կանայք սպիտակամորթ են, սիրուն, ունեն փայլուն սև-սև աչեր, նայում են մեղմիկ, հանդարտ, ժպտերես:

Զուլամերկում այն ժամանակ կային երկու հայ պաշտօնեաներ, արդարադատութեան բաժնի երկու անդամ, որոնց ամբողջ գործունէութիւնը կայանում էր ժամանակակից ազդեցիկ պետերի առածները կրկնել, այոյին այո ասել, ոչին էլ ոչ: Մէկը զբաղեցրէր ռճկով էր ծառայում, իսկ միւսը պատուոյ անդամ էր: Ալլահվերդին այդ ժողովների ռճիկ ստացող անդամն էր: Մենք ծանօթացանք նրա հետ, հարուստ, կալուածատէր, խորամանկ մի մարդ էր:

Տեղական սակաւաթիւ հայերը առհասարակ կարծես թիւրքերի, քիւրդների ու ասորիների մէջ խաղաղարարի դեր են կատարում, կառավարութիւնը դրա համար այս կողմերում հայ ոստիկաններ է պահում: Տեղիս հայերը արհեստներով են պարապում:

*
* *

Մենք իմացանք, որ ասորիների կաթողիկոս Մար-Շիմօնը

Փականումն էր իջնանել, և այցելութեան գնացինք: Նախապէս իւր հաճութիւնն ընդունելով, դրսի դռնից ներս մանկիս տեսանք, որ տան առջևի պարտիզում ման էր զայիս ասորիների ողջապետը: Նա հազած էր սև հասարակ շալէ շալվար շատախցիների ձևով, մէջքին կապած դեղին մետաքսէ մի մէջքկապ, որի կլոր փոքրիկ ծոպերը կախուելով երեւում էին միշտ. հազած ունէր լաջվարթ մահուգից կարճիկ սանթալ, որի երկարութիւնը հասնում էր մինչև դոմին, դոսկում խրած երկայն խանջալի ոսկեզօծ կոթը դուրս էր ցցուած կրծքի վրայ, զլիսին դրած ունէր ֆէս մետաքսէ սև փօշի-ով փաթաթը չուրջը, կապոյտ ֆլուսիկուն էլ փօշիի տակից իջել էր ջահէլվարի մինչև ուսը: Հինգ վեց սպառազինուած ասորիներ ետեից միշտ շուռ էին տալիս նրա անցուղարձի միջոցին:

Մեզ տեսնելով «հրամեցէք» ասաց ու սենեակը մտնելով իր տեղը բազմեց: Նրա մարդիկը դուռը բռնեցին՝ այնտեղ կանգնելով: Երբ մենք մեր յարգանքը արտայայտեցինք, նա իր գիծացը անդ ցոյց տուաւ, և մենք նստեցինք: Խօսակցութիւնը սկսուեց, ու հարցը անցկացաւ հայերի ու հայասակ ասորիների հարստահարուած վիճակի վրայ. նա կրօնական հայեացքներով բացատրել ուղեց ու ասաց. «Մենք մոռացել ենք Աստուծո՛ւ զիդ ճանապարհները, անպէտք մարդիկ ենք դարձել, ու դրա համար էլ այս վիճակին է հասել քրիստոնէութիւնը»:

Մեզ խաֆէ տուաւ: Մօտ մի ժամից յետոյ դարձեալ մեր յարգանքը մատուցանելով՝ ընկերօջս հետ դուրս եկանք:

Դեռ չէր անցել երեք ժամ, մի փախուկ էր անցնում փականի հասարակութեան մէջ. Մար-Շիմոնը կանչել էր տուել արդարադատութեան ժողովների հայ անդամներից մէկին, յիշած Ալլահվերդին ու չր գիտեմ նրա ինչ մի պակասութեան համար հրաման էր արել, որ իր աչքի առջև զետին զցեն նրան ու յիսուն փայտի հարուած իջեցնեն. հրամանը գործադրուած էր, ու Ալլահվերդին ջարդուած բարձրացրել էին, որ ներողութիւն ու մեղայ ասելով աջը համբուրի...

Ինձ ասացին, որ ասորիները 40,000 հրացանաւոր պատերազմիկներ կարող են հանել: Նրանք իրանց մէջ հրադաններ չինող փոքրիկ գործարաններ ունեն. վարժարաններ չ'ունեն: Նրանց քահանաները գողանում են իրանց աւանդուած ձեռագիր ասորական հնութիւնները ու տանում Անգլիա ծախում: Տեղիս ասորիներ ընդհանրապէս իրանց սլաշտպանութիւնը որոնում են Անգլիայի մօտ: Մի միսսիոնար կայ, որ միշտ

Մար-Շիմոնի մօտն է. ինչպէս երեայ, նա աւելի անդլիական արկնա էր, քան միասինար:

Բաշկալէից 41½ ժամ հետո զտնւում է Աղբալի կառավարչական կենտրոնատեղին, Հայաստանի տաճին լուսաւորիչ ու Բարդուղիմէոս Առաքելի հոշակաւոր վանքը, որ ու էջմիածնի վանքից յետոյ հայոց ամենահին վանքն է: Այդ վանքից մինչև Պարակաւատանի սահմանները 16 ժամուայ ճանապարհ կայ: Երբեմն հայաշատ Աղբալի եւ Անձեակացեայ երկրի մէջ վաղուց ի վեր տիրապետող տարրը քիւրդն է: Քառորդ դար կայ, որ այստեղ ահադին աղդեցութիւն ունի քիւրդ Շէյխ-Համիդը, որ յետոյ եղաւ Շէյխ-Համիդ-փաշա, որ հետագայ ու մօտաւոր քիւրդերի վրայ իր թողած համակրանքով միշտ զօրեղ է մնում: Բաշկալէում թէ կուսակալ նստի, թէ տեղակալ, պարտաւոր է Շէյխ-Համիդին լսել, նրան հետեւել, ապա թէ ոչ քրդական բանակները պատրաստ են կուսակալութիւնն էլ փոշու պէս ցրիւ տալ: Ինչպէս մեծ հեղինակութիւն ունի Մար-Շիմոնը Ասորեստանում, այնպէս էլ չէլիը այս կողմերում: Այստեղի հայերը երկար ժամանակ վանահայր ունեցել են Բարդուղիմէոսի վանքում մի վարդապետ, որ ունէր իր ինքնուրոյն տիպը եւ պատմութիւնը: Սա կոչւում էր Յովհաննէս Բազունի: Բազունին չէր կամենում մերենական հրամանակատար դառնալ պատրիարքարանի ու առաջնորդարանի, նա երբէք ուշադրութիւն չէր դարձնում թղթէ անդօր հրահանգներին, որոնք ընաւ տեղական հանդամանքներին չէին նպաստում, չէր հաւատում, որ այդ ալան-թալանի երկրում, խաչնարած, երկրպարծ ժողովուրդի մէջ կարելի լինի տեական զպրօց պահպանել ու նրանից արդիւնք սպասել, դրա համար վախացնելով փախցրել էր երբեմն այնտեղ ուղարկուած զրապէտ հոգևորականներին ու զպրօցը փակել էր: Նա քիւրդերի մէջ մրցելու ու հաւասար դիրք ունենալու համար ընտրել էր միայն աւազակութիւնն ու ինքն աւազակապետ էր, ամօթ էր համարում իրան վարժապետ դառնալ, երեխայ կարդացրնել կամ երեխայ կարդացնող պահել եւ աւելի ամօթ՝ ժամ-ասող լինել խեղճացած ատրկութեան մէջ թուլացած զիւղական հայի համար, որովհետեւ ընակչութեան զլուխը գտնուելով՝ ինքն էլ ուղւում էր լինել տեղական հայերի Մար-Շիմոնը, Շէյխ-Համիդը, որով նրա ցեղն ունենար հաւասարապէս իր հօգևոր, զինուորական աւազակապետը. նա փոնքի լուսարարութիւնը յանձնել էր մի քիւրդի ու եկեղեցու բանալին նրա ձեռքը տուել, մի օր նրան պատահելով երբ նկատողութիւն արինք, նա

կանչեց լուսարար քիւրդին. «Ձահար, եկ այստեղ»: Ձահարը չէր նմանում մեր ճաշակեր լուսարարներին, մեռելաթաղ ժամհարներին, զինուած մի անոնի աւաղակային տիպ էր: Վարդապետը հրամայեց նրան. «Ձահար, շան պէս գետին թաւալուի»: Ձահարը իրան գետին խփեց ու թաւալուելով՝ եկաւ լիզելու իր տիրոջ տարը. վարդապետը հրամայեց. «Վեր կաց»: Նա վերկացաւ շատ շուտով ու ձեռքը խանչալի կոթի վրայ դնելով անմիջապէս՝ կանգնեց նրա առաջ պատրաստ, մի ուրիշ հրաման կատարելու: Այս տեսարանը ներկայացնելուց յետոյ՝ վարդապետը մեզ դառնալով ասաց. եթէ ասեմ, որ խանչալը իր սիրտը խրի, կը խրի անմիջապէս. եթէ քիւրդ լուսարար եմ պահում, հայը ինձ հաւատարիմ չէ: Բազումին ազգայինին, հանրականին, գաղափարականին հետևողներից չէր, չէր էլ հաւատում դրան, բոլորին էլ անուանում էր երկշոտ. ինքը զուրկ էր նոր ժամանակի գաղափարականութիւնից, իսկ միւսներն էլ զուրկ էին իր աւաղակային յատկութիւններից: Հետեապէս ոչ մէկը միւսից աւելորդ արժանաւորութեամբ չէր գերազանցում: Մենք մեր աչքով տեսանք, որ Յովհաննէս վարդապետը բարկանալով վանքի գիւղում նստած միւղիբի վրայ, ատրճանակն առաւ, դնաց նրան սպանելու: Միւղիբը փախաւ, ու ոստիկանները ազաչանք - պաղատանքով նրան ետ դարձրին վանքը. նա թրքացած հայ էլ է սպանել, քիւրդ էլ ու քիւրդից էլ գնդակի վէրք ընդունել, որ իր թևի վրայ շատերին ցոյց էլ տալիս: Նոյնպէս տեսանք, որ պարսկահայերից եկան վարդապետից խնդրելու, որ իրանց գողացուած չորս եզները գտնէ: «Ամեն մի եզի համար մի չուալ ցորեն եմ ուղում վանքի համար», ասաց նա: Նրանցից մի մասն էլ մի տոմսակ վերցրին, տարան Շէյխ-Համիդին, որ իրանց եզները գտնէ, իրանց տայ. մենք գեռ այնտեղ էինք, որ եզները բերին:

ՃԱՄԲՈՐԴ